

VU Research Portal

The best in Switzerland: Leopold van Groningen tot Pontresina

van Halsema, J.D.F.

published in

Uitgaan op niveau. Vriendenboek voor Ad Zuiderent bij zijn afscheid van de opleiding Nederlands van de Vrije Universiteit in Amsterdam op 24 april 2009.

2009

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Halsema, J. D. F. (2009). The best in Switzerland: Leopold van Groningen tot Pontresina. In J. D. F. van Halsema, J. Koppenol, & B. Peperkamp (Eds.), *Uitgaan op niveau. Vriendenboek voor Ad Zuiderent bij zijn afscheid van de opleiding Nederlands van de Vrije Universiteit in Amsterdam op 24 april 2009*. (pp. 62-68). Stichting Neerlandistiek VU/ Nodus Publikationen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

THE BEST IN SWITZERLAND

Leopold van Groningen tot Pontresina

DICK VAN HALSEMA

Leopold ging veel uit en op niveau. Net zoals Ad Zuiderent dus en dan ook nog allebei dichter en docent. Verder lijken ze, denk ik, niet echt veel op elkaar. Ads Marijke zit in veel van zijn gedichten. Maar al decennia lang zit Marijke ook naast Ad in de schouwburg, bij het concert, aan het ontbijt, op de fiets of voorin de Renault Scenic op weg naar de Documenta in Kassel. Dat was bij Leopold toch stukken minder, die moest helemaal in zijn eentje en zonder auto een vrouw bij elkaar houden in zijn gedichten. Als Leopold uitging was het dus anders dan bij Ad.

Het is jaren geleden dat ik bezig was met mijn biografie van Leopold. Binnenkort hervat ik dat en dan ga ik met vreugde de archieven weer in. Een van de eerste dingen die ik wil uitzoeken is of en wanneer het na 1888 in vrijwel alle concertzalen gezongen *Liedeken van sceiden* in een openbare uitvoering in Groningen is gezongen. De muziek van dat lied was van C.H. Coster en die maakte er een kaskraker van. De tekst was van de student Leopold, hoogstens tweeëntwintig jaar oud, student in Leiden en nog ver weg van de *Nieuwe gids*-dichter die hij zou worden vijf jaar na wat vermoedelijk de oerpremière is geweest van *Een liedeken van sceiden*: het eerste 'huishoudelijk concert' van het zojuist heropgerichte Leidse 'Studentenmuziekgezelschap Sempre Crescendo' op 9 mei 1888. Het lied werd enorm populair en werd, zoals gezegd, in allerlei plaatsen op het concertpodium uitgevoerd. (Er is zelfs een plaatopname van, in de Eerste Wereldoorlog gemaakt in Berlijn, niemand minder dan de Groningse, uiteindelijk tot het keizerlijk hof in Berlijn doorgedrongen diva Julia Culp zingt het.) Dat een gedichtje van Leopold uit circa 1890 lijkt te zinspelen op deze zegetocht van *Een liedeken van sceiden* heb ik elders beargumenteerd. De hoofdgedachte van dit gedichtje is als volgt: eerst heb ik, dichter, een 'koozend minnedeuntje' bedacht, daarna zet 'mijn vriend de musicus' dat op muziek en 'daarmee gaat dan het liedek / door 't heele land op reis.' Zo komt het bij iedereen terecht, 'maar eene alleen zal raden / aan wie het is gericht'. De omsingeling en besluiping van de geliefde door het lied: ook dat is een vorm van uitgaan van de dichter en wel de alledichterlijkste. En die geliefde zal op haar beurt weer naar de concertzaal moeten om het lied te horen. (Ze zou natuurlijk ook de bladmuziek ervan kunnen kopen en het zelf zingen, vanaf 1889 was het *Liedeken van sceiden* in de handel, maar dat noem ik geen uitgaan.) Het gaat hier, biografisch gezien, natuurlijk om Fimi Rij-

kens, het meisje uit Groningen dat de verloving met Leopold verbrak om later te trouwen met diens broer. Leopolds ondoorgrondelijke verhouding met Fimi lijkt aan de basis te liggen van al die visioenen rond schimmige vrouwengestalten die tot het laatst toe zo'n groot aandeel hebben gehad in zijn poëzie, voltooid en onvoltooid. Ik ga straks in het Groningse archief (misschien kom ik daar Ad wel tegen, die dan Gerrit Krol aan het afronden is) precies willen weten wanneer *Een liedeken van sceiden* voor het eerst in Groningen is uitgevoerd. Dan zet ik Fimi op die avond in de loge, met een bontcapeje om en lange handschoenen, want ze is uit. En luisteren zal ze, vanaf *Een liedeken van sceiden* een heel oeuvre lang, alle rijkdom van het onvoltooid.

Je kunt je afvragen of Leopold beter af was geweest wanneer Fimi de verloving niet had verbroken. Dan had hij niet zo'n vruchtbaar thema gehad en was hij in 1893 misschien wel net als de meeste andere wel verloofde of getrouwde jonge dichters van toen direct al op Spinoza overgestapt in plaats van eerst nog 'Verzen 1895', 'Morgen' en 'Voor 5 December' te schrijven. En nog iets: een kleinzoon van Fimi (en van de broer van Leopold dus) vertelde me onlangs dat zijn grootmoeder niet bekend stond om haar menselijke warmte. 'Als zij binnenkwam, bevroor de kamer.'

Dat is klare taal, maar nu was Leopold natuurlijk wel een groot liefhebber van vorst, sneeuw en ijs. Leopold op de schaats is legendarisch. Ooit vertelde een oud-leerling van Leopold me dat hij het in de klas graag over het weer had. In de winter spitste dat zich toe op de vraag of het misschien zou gaan vriezen. Leopold dacht meestal van wel. Toen een klasgenote opwierp dat er dan toch wel eerst een wind vanaf het vasteland moest gaan waaien, sloeg Leopold ijzersterk terug met de stelling 'in Rotterdam vriest het met alle winden'. Het lijkt me een zin om in neonletters boven die stad te schrijven.

Vrij laat in zijn leven, wanneer precies is onduidelijk, vermoedelijk pas na de Eerste Wereldoorlog, ging de alpinist en schaatser Leopold ook aan skiën doen. Volgens zijn biograaf Jalink heeft hij daarin een zekere hoogte bereikt. De Kerstvakantie, die op het Erasmiaans Gymnasium begon op de dag voor Kerst en ruim een week doorliep in januari, was de geëigende tijd hiervoor. Ik wil hier een glimpje laten zien van Leopolds ommegangen in het wintersportoord Pontresina in de eerste Kerstvakanties van de jaren twintig. (Hij stierf in 1925.) Waar hij logeerde, wie daar nog meer waren en hoe de sneeuw ook neerdwarrelde in de werkaantekeningen van de dichter. En uit dit Pontresina van Leopold zal dan — *in my beginning is my end* — toch ook weer het beeld oprijzen van een majestelijke, verre, skiënde Sneeuwkoningin, die Leopold op de een of andere manier geïntrigeerd moet hebben. Haar naam is Katharine Furse en ze was de dochter van John Addington Symonds, wiens werken over Shelley en over het oude, homo-erotisch gestileerde Griekenland al bij de jonge Kloos in de kast hadden

gestaan. Ooit heb ik al wel eens een paar zinnen over haar opgeschreven, maar nu het gaat om Ad en uitgaan is het toch weer wat anders.

Er is een bekende foto waarop Leopold, een keurige oudere heer met een wit baardje, met drie jongens van een jaar of zeventien aan een met wit linnen en glaswerk gedekte tafel zit tegen de achtergrond van een mooi bewerkte houten lambrizing. De foto is genomen in de kleine eetzaal van Hotel Engadinerhof in

Pontresina; het is de Kerstvakantie 1920-1921. Ik ben daar in de zomer van 1999 geweest, die betimmering is weg, maar precies dezelfde betimmering is in de kelder nog wel te vinden. (De hotelier was tevens de plaatselijke timmerman en meubelmaker, vandaar de onbekrompenheid waarmee hij indertijd zijn betimmeringen

aanbracht tot in de kelder toe.) Dat het om Hotel Engadinerhof ging, weten we doordat Leopold de bovenste helft van de rekening die hij op 1 januari kreeg (dat zal dus de rekening over december geweest zijn en hoeft niet te betekenen dat achterkant ervan een paar van zijn zwerfwoorden te noteren, op zoek naar een gedicht. Uit die rekening blijkt nog net dat Leopolds verblijf was ingegaan op 25 december, de rest is eraf gesneden.

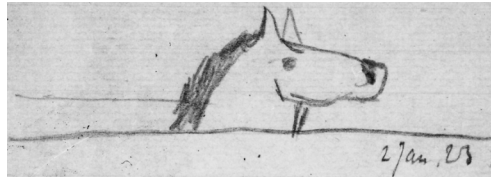

Uit de gastenlijstjes van de hotels zoals die elke paar dagen werden gepubliceerd in de *Engadin Express & Alpine Post*, blijkt dat er de eerste dagen buiten Leopold en zijn drie jongens (hun ouders hadden hem gevraagd die onder zijn hoede te nemen) nog acht andere gasten in het hotel waren. Onder hen een zekere 'Fräulein Stephani, Bern'. In januari kwamen er geleidelijk wat meer gasten. Fräulein Stephani heeft vanuit de eetzaal van Hotel Engadinerhof het sprongetje naar de voetnoten van Leopolds biografie gemaakt. Op de blanco achterkant van een landkaartje in Leopolds Baedeker van *Die Schweiz* heeft ze voor Leopold — het is duidelijk niet Leopolds handschrift — haar naam en adres opgeschreven: 'Emy Stephani / Sekundarlehrerin / 25 Sulgeneckstrasse / Bern'. En Leopold heeft met een nadrukkelijk duidelijk handschrift zijn eigen naam voor haar opgeschreven, vlak daarbij in de Baedeker: 'Dr. J.H. Leopold'. Geen adres, wel een mooie, nog lege belofte. Misschien heeft hij Fräulein Stephani nog een kaart gestuurd uit Rotterdam, zoals hij ook deed met Annette Monasch, met wie hij tijdens een vakantie in Rome had kennism gemaakt. Maar die kreeg ook 'U missen en u niet ontgaan' meegestuurd, een van Leopolds mooiste late gedichten. Of Emy Stephani nog nahanagt in tekstflarden uit de dichterlijke nalatenschap, blijft ongewis.

Het ging, daar in Hotel Engadinerhof, naast het Rotterdamse viertal om keurige mensen uit Den Haag, Stettin, St Gallen, Zürich en Bern. Van een neef van een

van de drie jongens met wie Leopold in Pontresina was, heb ik het verhaal dat Leopold, voor wie de high society een zekere bekoring had (zelf had hij de goedkoopste kamer van het hotel, kamer 57), benieuwd was wat voor gasten er voor de wintersport zouden komen. Toen er al aardig wat waren, moet hij wat teleurgesteld hebben gezegd: 'Ik geloof toch, dat die hele fijne chic, die echte chic er nog niet is.' Hij, liefhebber van Tolstoi, dacht daarbij aan Russische grootvorsten en dergelijke en realiseerde zich niet dat die na de Eerste Wereldoorlog van het toneel verdwenen waren. Leopold in Pontresina moest het vooreerst doen met Miss G.M. Brockes en Mr. L.R. Brockes uit Hastings aan het volgende tafeltje.

Maar dat de grootvorsten het lieten afweten heeft Leopold niet belet om in de Kerstvakanties 1922-1923 en 1923-1924, nu in zijn eentje, terug te keren naar Hotel Engadinerhof. Dat blijkt uit de gastenlijstjes in de krant. Met Kerst 1922 zat hij met acht andere gasten, deels Nederlanders, deels Engelsen, in het hotel. Uit die tijd is een '2 Jan. 23' gedaateerde tekening van Leopold van

een hoofd dat uitkijkt boven een deur of muurtje. Ik denk dat het een hotelpaard is in een van de stallen van het hotel. Die boxen met hun halfhoge deuren zijn er nog en functioneren nu als garage. (Mijn eigen auto heeft erin geparkeerd gestaan.) In de tijd dat Leopold in Pontresina kwam, waren auto's daar nog verboden en ging alles te voet of met de koets. Op het papiertje met de tekening van het paard staan ook een paar aantekeningen, op weg naar poëzie, die met de Kerstvakantie, sneeuw en koetsen hebben te maken: 'Oudejaar', 'de (Japansche) oneindige distinctie van de sneeuw', '(..) in het wit / (..) harig geleden en donker/stoffelijk', en, een hele mooie voor in die sneeuw: 'zwartgebaarde koetsier / met ingeboorde oogen'. Het sluit, met die paarden, aan bij een notitie, in dit of een ander jaar gemaakt in zijn Baedeker van Zwitserland: 'een paard voorbij met belenhaam / skilopen snel (..) rijk v kleuren / in de sneeuw, in de kou'. Ik denk dat een deel van dit voorstellingscomplex uiteindelijk in het lange gedicht over de 'Wolvejacht' beland is of had moeten belanden. Een andere notitie met sneeuw — 'smoezen in de sneeuw' — gaat geruisloos over in een eerste aanzet voor een gedicht met weer zo'n schemerende, Matthijs Maris-achtige vrouwengestalte: 'In droomen soms wel en in tranen / komt voor mijn weifelend gezicht / uw evenbeeld o schemerlicht / dat roept en wenkt en niet mag tanen.' Een reeks notities voor een sneeuwgedicht (met 'drie ruiters in de sneeuw' en 'paarden donker en dik / gedrongen' en, alweer, een 'japansche' sneeuwvlok, 'zoo eenzaam, zoo verlaten, zoo losgelaten') krijgt een vervolg met notities waarin ik (ik heb die wandeling zelf ook gemaakt, maar dan in de zomer) de wintersportgasten — keurige Engelsen met een nurse voor hun kinderen — van het station van Pontresina naar hun hotel zie lopen:

de processio v/h station door de sneeuw
zoo plechtig door de mulle sneeuw beneden
en de vlokken boven

in het dichtste vallen een indische nurse
nootbruin in dunne witte en rose doeken
schuin omgeslagen

Een nurse met aan beide zijden een dik wel-
gedaan kind met een groote roode tong uitge-
stoken naar beneden hangend om de frissche
vlokken op te vangen>

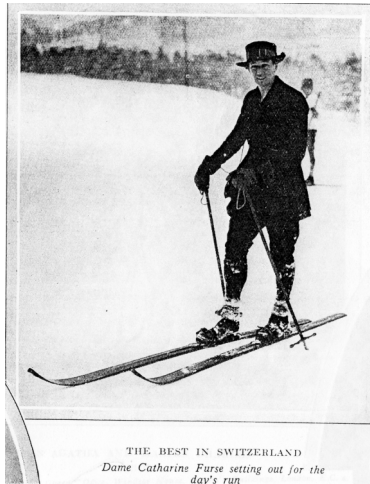
Dit is de Leopold die in de dwangloosheid van de vakantie de kleine dingen heel precies en met vreugde registreerde. Het moet hier om Pontresina, Kerstvakantie 1923-1924 gaan, deze aantekeningen komen uit een blocnote waarop '1923-1924' staat. Leopold zat toen opnieuw in Hotel Engadinerhof, met een veel groter aantal hotelgasten dan in de vorige jaren.

(De skisport trok snel aan.) Het volgende velletje in deze blocnote eindigt, na onder andere een Duits citaat ('Das Leben ist schön aber teuer und wenn es nicht teuer ist, dann ist es nicht schön') met de notitie 'Dame Katharine Furse, Representative of the Alpine sports SW 3 Chelsea London'. (Furse rijmt op nurse, heeft Leopold vast wel even gedacht.)

Charlottenburg Fri. E. Blattmann, Zürich Mme Hasley, Neuchâtel Mlle Wäzenried, Neuchâtel Mr and Mrs Neutsky with family, London Herr Osterwalder mit Fam., St. Gallen Herr Dr. Rist u. Frau Gem., St. Gallen Herr C. E. Herbst und Frau Gemahlin, Danzig Frau Anna Herbst, Danzig	Major T. A. V. Wright, Representative of Alpine Sports, Gillingham, England Dr. J. H. Leopold, Rotterdam Herr u. Frau Leo Lehmann, Fürt Herr u. Frau Fritz Hirschmann, Fürt Mr and Mrs P. H. Thorne and M Thorne, Haddenham, Buck., I and Lagos, Nigeria Misses L. and C. Rathbone, Smarden, Kent., England C. O. F. Jenkin, Esq., and Miss J Jenkin, Oxford, England Mrs A. F. and Miss D. H. Jenkin, London W 8 Mrs A. F. Jenkin and Miss D. H Jenkin, London W 8 Mrs L. Walters, Champel, Genève G. F. Ball, Esq., Wedmore, Engla Herr u. Frau Hansen u. Tochter, Mailand
Hotel Engadinerhof Propr. J. P. Fopp Dame Katharine Furse, Representative of the Alpine Sports, Chelsea, London S. W. 3 Herr Ernst H., Berlin-Babelsberg	

Dame Katharine Furse (1875-1952), zoals gezegd de dochter van John Addington Symonds (Virginia Woolf heeft nog even met haar gecorrespondeerd over die vader), al jong weduwe van de schilder Charles Furse, moeder van twee zonen (van wie er één schout-bij-nacht zou worden), eindigde in de Eerste Wereldoorlog als chef van de 'Women's Royal Naval Service' en was een van de allereerste vrouwen die de Order of the British Empire kregen. Ze bemoeide zich later met de Engelse padvindsters en verdiende aan het begin van de jaren twintig de kost in het Zwitserse ski-toerisme voor Engelsen. Ze had haar jeugd grotendeels in Davos doorgebracht vanwege de zwakke gezondheid van haar vader. In de Kerstvakanties 1922-1923 en 1923-1924 zat ze in Pontresina, met haar zonen en vermoedelijk nog wat familie. In Leopolds nalatenschap bevindt zich een door hem '18. 1. 23' gedateerd knipsel uit het aan societygossip gewijde blad *The Queen* met onder andere een foto van Katharine Furse, fier en overtuigend op de ski's. Onderschrift: 'The best in Switzerland. Dame Catharine Furse setting out for the day's run'. Mogelijk heeft Leopold de schaar gepakt vanwege de foto's aan de andere

kant — een feestje van verklede societykinderen, dàar schreef hij de datering bij —, maar hoe dan ook, in januari 1923 had hij een foto van Katharine Furse in

huis. Ze had die Kerst niet in het hotel van Leopold gelogeerd, maar in het Parkhotel, waar uitsluitend Engelsen zaten. Maar de volgende Kerst, eind 1923, logeerden Leopold en Furse allebei in Hotel Engadinerhof. De gegevens over Dame Katharine die Leopold in zijn blokje heeft opgetekend, moet hij letterlijk hebben overgenomen uit het gastenlijstje van Hotel Engadinerhof zoals dat in de krant stond. (Hijzelf staat eind 1923 voor de eerste keer als Dr. J.H. Leopold vermeld in plaats van als Herr J.H. Leopold.) Kon hij door haar in zijn blokje te schrijven zo dichtbij deze formidabele Dame komen (eindelijk toch nog een soort adel), die hij een klein jaar geleden al op ski's in de

sneeuw had uitgeknipt en die nu lijfelijk aanwezig was in zijn eigen hotel?

In 1924 verscheen Katharine Furse's boek 'Ski-running', een boek dat vele malen herdrukt is en nu downloadbaar is als *e-book*. Leopold heeft daar tweemaal een aantekening over gemaakt, eenmaal met potlood, eenmaal met inkt. Dit is de potloodversie: 'Who commanded the V.A.D. in the early part of the war / D Katherine Furse Ski-Running / £35 3 weken Longmans Green'. Het boek van Furse, dat zich ten doel stelde 'to raise the standard of the British Ski-ing', zal wel pas verschenen zijn na Leopolds vertrek terug naar Rotterdam. Onder veel meer, ook tal van technische handreikingen passeren de revue, legt Furse in het boek uit dat de skisport Zwitserland pas aan het eind van de negentiende eeuw bereikte (het kwam uit Noorwegen) en ook in de tijd dat Leopold in Pontresina zat nog in volle ontwikkeling was.

Who commanded the V.A.D. in the early part
of the war
D Katherine Furse Ski-Running
£35 3 weeks Longmans Green

Ik hoop dat ze een paar keer met Leopold gepraat heeft, bij het ontbijt of bij het avondmaal of bij het Muottas-Muraigl-stationnetje, waar het treintje naar boven begint. Leopold, deze keer per slot van rekening Dr. Leopold, kan het best met haar hebben gehad over al die beroemde Engelse classici die in haar jeugd bij haar thuis over de vloer kwamen. En nu het ijs dan toch gebroken is en er misschien zelfs al een fles wijn bij is gehaald, laat ik haar ook aan Leopold vertellen hoe zij aan haar eerste paar ski's was gekomen. Dat was in de tijd dat nie-

mand die dingen nog had en skiën iets excentrieks was. In 1887 kwam een zekere kolonel Napier naar Davos, waar het gezin Symonds toen woonde. Deze Napier had een bediende uit Noorwegen bij zich en die had ski's. Op die ski's ijlde hij over de sneeuw van châtlet naar hotel voort met het theeblad voor de kolonel op de schouder. Toen Napier, na Davos een tijdlang dit opzienbarende schouwspel geboden te hebben, later dat jaar weer vertrok, kreeg de jonge Katharine de ski's van hem cadeau. Daar lagen de wortels van haar streven 'to raise the standard of the British Ski-ing'.

Drie kleine notities over Dame Katharine Furse in een Rotterdamse la, plus een foto van deze majesteitelijke gestalte in Leopolds geliefde sneeuw. *In droomen soms wel en in tranen ...*

